

Mire jó a papír- és könyvrestaurátor?

Balogh Sándor

Budapest Főváros Levéltára

Egyre gyakrabban teszik fel fenntartók, közgyűjtemények vezetői, könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok a fenti kérdést. Ma már minden írott, képi és hangzó információ menthető, átalakítható digitális jellé, tárolható, visszakereshető és korlátlan mennyiségű másolatban őrizhető meg. Semmi sem vesz el. Akkor mégis mi szükség a restaurátorra? Miért kellene drágán és hosszan képezni, állandó kiadásokkal járó költséges műhelyeket fenntartani, állásokat finanszírozni? Hol a haszon?

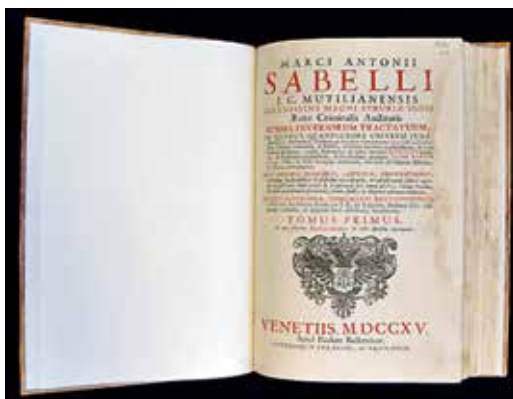
A lebomlás az anyag természetes öregedési folyamata, amit megállítani nem lehet, de megfelelő környezettel, konzerválási eljárásokkal jelentősen csökkenthetjük sebességét.

- ♦ **Fizikai károsítók:** fény, hő, víz, por, korom, ember stb.
- ♦ **Kémiai károsítók:** víz, kén-dioxid, kén-hidrogén, hidrogén-oxid, ózon, rozsda stb.
- ♦ **Biológiai károsítók:** baktériumok, penészgombák, rovarok, rágcsálók stb.

A belső, szabad szemmel nem követhető kémiai folyamatok látható fizikai változásokban jelennek meg, mint a papír elszíneződése, foltok, tinták, festékek fakulása, pergése, papír, pergamen, bőr repedezése, leválása.

Passzív konzerválás alatt azokat az intézkedéseket és tevékenységeket értjük, amelyek által lassul az információhordozó anyagainak károsodása, lebomlása, ezt segíti a megfelelő környezet és tárolóeszköz biztosítása. Megelőző, preventív állományvédelem a külső károsító körülményeket szünteti meg vagy kedvezően módosítja azokat. A legelső tényezők általában környezetiek, mint a levegő páratartalma, hőmérséklete, fény, por, korom stb., ezek fizikai és kémiai hatása, biológiai és mikrobiológiai károsítók, természeti katasztrófák és az emberek által okozott károk.

Az aktív konzerválás/restaurálás közvetlenül a dokumentum, tárgy állapotán változtat, a fizikai

Papírontéssel kiegészített könyv

sérülések orvoslásán kívül pl. olyan kémiai kezeléseket jelenthet, mint a savtalanítás, kalciumfitátos kezelés tintamarás ellen, fertőtlenítés stb.

A restaurálás magas szintű elméleti tudás alapján megtervezett, intenzív, gyakran kézi munka. A dokumentum fizikai állapotát stabilizálják, a minimális beavatkozás elvét követve, ill. szükség szerinti esztétikai helyreállítás történik. A restaurátor a könyv, irat készítése technikai sajátosságaihoz igazodó anyagokat és módszereket alkalmaz, amelyek lehetővé teszik az eredeti dokumentum megjelenésének, történeti egységének megőrzését, ezáltal a másolatkészítést, kutatást. Az eredeti elemek, töredékek, még az installációk is a tárgyhoz tartoznak, mind megőrzésre kerülnek, akkor is, ha a tárgy védelme érdekében nem kerülnek visszaépítésre. A restaurálásnak nem elsődleges célja, hogy használati és esztétikailag tökéletesen helyreállított, „jobb, mint újkorában” tárgyakat hozzon létre. A hitelesség megőrzése elsődleges szempont. A munka tervezésekor egyeztetni a gyűjtemény felelősével a beavatkozás módját, a felhasznált anyagokat dokumentálja. Követi a reverzibilitás elvét, és csak olyan anyagokat használ fel javításra, amelyek további károsodás okozása nélkül utóbb eltávolíthatók.

Restaurált feszthátas pergamenkötések, XVII. sz.

A gyakorlati restaurálási tevékenység sorrendje:

- ◆ állapotfelmérés és munkaterv,
- ◆ száraz tisztítás,
- ◆ nedves tisztítás,
- ◆ kémiai kezelés,
- ◆ szárítás,
- ◆ megerősítés,
- ◆ kiegészítés,
- ◆ tárolóeszközbe helyezés,
- ◆ dokumentációkészítés.

A restaurátor olyan képzett állományvédelmi szakember, aki felel az adott gyűjtemény fizikai állapotának megőrzéséért. Ismeri a papír alapú dokumentumok, könyvek típusait, anyagát és azok tulajdonságait. Érti a gyűjteményben lejároló fizikai változásokat, kémiai és biológiai folyamatokat, a legjobb szakmai tudása szerint képes megoldást ajánlani a felmerülő problémákra.

A tárgy eredeti példánya garantálja annak hitelességét, minden róla készített fénykép, mikrofilm, digitális felvétel csak másolat, ezért az eredeti minél jobb állapotú és minél hosszabb idejű megőrzése rendkívül fontos. A hagyományos módon írott/nyomtatott és az analóg fényképes dokumentumok olyan tárgyak, amelyek a tartalmi információkon felül a tárgyi jellegükből következő információkat is hordoznak. Anyaguk elemzése, a megmunkálás módja technikai és művészettörténeti ismereteket ad, a tárgyhasználat nyomaiból, sérüléseiből életmód- és kultúrtörténeti következtetések vonhatók le. A könyv/kézirat is lehet műalkotás, remek, kvalitások mestermű, iparművészeti tárgyként jellemzője az eredeti megjelenése.

Sérült, fatáblás, vaknyomásos bőrkötés restaurálás előtt és restaurálás után, XVII. sz.

Sertésbőr borítású, fatáblás kötés vaknyomásos díszítéssel, XVI. sz.

A restaurátor képes egy sérült íráshordozó vagy papír alapú tárgy szakserű, a lehető legkisebb beavatkozással járó, szükséges mértékű lebontására és a sérülés típusának és jellegének elemzésére. A károsodásokat okozó fizikai és kémiai folyamatokat felismeri, és kezeli. Egy-egy tárgy eredeti helyreállítása egyúttal fizikai és kémiai állapotának vizsgálata, elemzése, mintavétel, ismeretszerzés, kutatás és a tárgy eredeti jellegének és funkciójának visszaadása a restaurátor etika betartásával. Az eredményeket, megszerzett ismereteket, következtetéseket és a szükséges beavatkozások módját, anyagait rögzíti a dokumentációban, és lehetőség szerint publikálja a szakmai fórumokon. Munkája során olyan könyv-, kötés-, technika- és művészettörténeti információkhoz jut hozzá és adhat tovább, amelyek pl. a kötéselemek lebontása nélkül soha nem kerülnének nyilvánosságra.

A preventív állományvédelem elvének megfelelően folyamatos monitoring tevékenységet folytat a gyűjtemény károsodásának megelőzésére. A restaurátor figyelemmel kíséri a szakserű, biztonságos őrzést és raktározást. A speciális tárolást kívánó dokumentumok (fényképek, filmek, hangzó anyagok, CD-k, DVD-k, mágneszalagok, nyomatok, metszetek, pergamenek stb.) kezelésére protokollt állít össze, és ellenőrzi a betartását. A gyűjtemény tárgyaiban zajló fizikai és kémiai folyamatok követésével sürgősségi

sorrendben tud javaslatokat tenni a haladéktalan változtatásokra. Feladata a mikrobiológiai fertőzések felismerése és kezelése, rágcsáló- és rovarvédelem. Szükséges fertőtlenítés, savtalanítás, papíröntés szervezése és/vagy elvégzése. Katasztrófatervet készít a krízishelyzetek kezelésére és a dokumentumok szakserű mentésére. Katasztrófa esetén rendelkezésre áll és kompetens ajánlásokat tud adni a gyűjtemény vezetőjének, a káresemény elhárításában, a mentés szervezésében, következményeinek kezelésében tevékenyen részt vesz.

Állományvédelmi szempontból a restaurátor és az adatmentést végző informatikai (digitálizáló, mikrofilmmező, szkennelő, fényképező stb.) műhely (osztály, részleg, labor stb.) tevékenysége

Szakadás javítása japánpapírral

szervesen kiegészíti egymást. Szoros munkakapcsolat jegyében a restaurátor szakszerűen tudja a dokumentumokat digitalizálásra előkészíteni és a digitalizálás után a tárgy esetleges sérüléseit javítani, azok további megőrzését, tárolását kontrollálni.

A gyűjtemény saját restaurátora elsődlegesen a gyűjtemény és munkáltatója érdekeinek megfelelően látja el munkáját, amíg a külső megbízó munkát végző restaurátor az adott szerződésnek megfelelően jár el. Biztonsági szempontból az értékesebb dokumentumok intézményen belüli műhelyben, saját restaurátor általi javítása kisebb biztonsági kockázattal jár és a tevékenység munka közben nyomon követhető.

A restaurátorműhely fenntartása kiszámíthatóbb és tervezhetőbb tevékenységet jelent, mint az elvégzendő feladatok várákoztatása (kémiai és biológiai folyamatok nem várákoznak!) a megfelelő külső finanszírozású projekt elindításáig. A műhely a folyamatosan végzett munka révén a gyakorlati tapasztalatok gazdag tárháza, pótolhatatlan szerepe van a tudás átadásában és az utánpótlás nevelésében. A gyűjtemény presztízsét növeli a saját restaurátorműhely és a restau-

Leszakadt bőrgerinc

Sérült borda megerősítése bőrcsíkkal

Penészkárt szenvedett könyvtest elszívókamrában

rátor státusz fenntartása. Az intézmény bevételeihez hozzájárulhat a külső megbízók részére végzett bémunka.

Projektek, pályázatok szervezésénél a szükséges, elvárt beavatkozások mértékének meghatározója, a várható ráfordítás idejének és költségének ismerője. Múzeumpedagógiai programok résztvevője, ami lehet vezetés, műhelybemutató, könyv- vagy egyéb dokumentumok örökbefogadásának szervezése, gyerekfoglalkozás lebonyolítása (márványozás, könyvkészítés, dobozhajtogatás stb.). Szakmai kapcsolatokat tart restaurátorszervezetekkel, és a gyűjtemény számára hasznos információkat megosztja a gyűjtemény kezelőivel, szakmai protokollt állít össze az állományvédelmi szempontok figyelembevételével. Résztvevője szakmai konferencián előadás tartásával az intézmény tekintélyét is gazdagítja. Kiállításrendezésnél előkészíti a tárgyakat, és gondoskodik a szakszerű és biztonságos bemutatásukról. Kölcsönzésnél feladata az adott dokumentum kiállíthatósága (hőmérséklet, páratartalom, fényerő értéke, könyv nyithatóságának szöge stb.), a szállítás és tárolás módjának meghatározása. Az értékesebb kölcsönzött tárgy kísérése és átadása, ill. átvétele és az állapotának ellenőrzése. Átvenni szándékozott, vásárolt, ajándékba kapott dokumentumok állapotának ellenőrzése a gyűjteménybe vétel előtt. Rendszeresen ellenőrzi a raktári, kutatói, kiállító környezetet, a külső raktárak állapotát, a klimatikus körülményeket, a szakszerű takarítást, portalanítást. Ahhoz is restaurátor kell, hogy a közgyűjtemény reálisan értékelni tudja egy külső műhely által a megrendelésére végzett megbízásos restaurálásának minőségét. Ahol iparszerű tevékenységgé vált a restaurálás, tömeges savtalanítással, fertőtlenítéssel, papírhasítással foglalkozó

Összetapadt penészes lapok szétválasztása

üzemekben, ott is restaurátorok kutatásaira és szakmai kontrolljára épül a termelés.

Szakmai képzések lebonyolítója, elsődlegesen a rokon szakmákban dolgozó kollégák (restaurátorok, könyvkötők, könyvtárosok, muzeológusok, levéltárosok, gyűjteménykezelők, raktárosok, iratkezelők stb.) részére, de érintheti a művészettörténet, szabad bölcsészet, kulturális örökségvédelem oktatását és szükség esetén műhelygyakorlat keretében is megteheti.

A restaurátorképzés jórészt a könyvkötőképzésre épül, ami a gyakorlati munka alapja, vagyis a restaurátor egyúttal a szortiment könyvkötői tudásnak is birtokosa. Magas színvonalú munka

Bőrgerinccpótlás rögzítése fapréshen

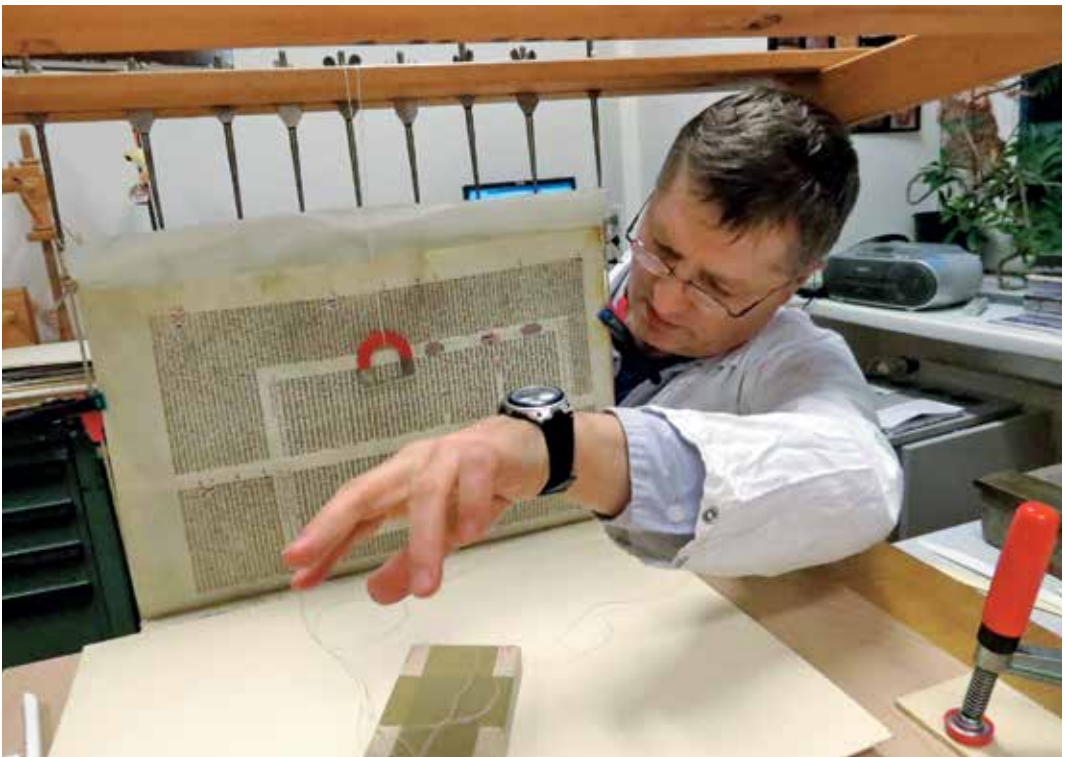
magas szinten képzett, lehetőleg több nyelven beszélő, egyetemi végzettséggel és gazdag gyakorlati tapasztalattal rendelkező restaurátortól várható el.

A digitalizálásnak nincs alternatívája, nélkülözhetetlen. Nincs pozitív üzenete a digitalizálás vs. restaurálás szemléletnek, a két tevékenység egyformán fontos. Egy mentett fájl rendkívül hasznos, de kevésbé látványos, mint egy restaurált könyv, és kevesebbet mond el az eredeti tárgyról, mint maga a tárgy. Egy fájl nem kiállítási tárgy. Az esztétikai megjelenés és az eredeti funkció is része a tárgy történetének. Ha nem restauráljuk a sérült régi könyvet/dokumentumot, mert „régészeti lelet”, hanem becsomagoljuk és elsüllyesztjük mumifikálódni egy alvó raktár mélyére, akkor vele zárjuk el mindazt az információt, amit tárgyként hordoz. Tömegével bedobozolhatók a megőrzés kétségtelenül elsődleges elve alapján, de egyúttal elcsomagoljuk a kutatástól és a potenciális felhasználóktól, és hozzájárulunk a hagyományos íráshordozók társadalmi értékvesztéséhez. Közgyűjteménynek a restaurálás, saját műhely fenntartása nem üzlet. Megtakarítható

a fenntartására fordított összeg, ha a szükséges munkát vállalkozó, külsős szakemberek végzik. Ha megszűnnek a restaurátorműhelyek, állások, vele veszik az elméleti-gyakorlati ismeret. Hol képződik az a szakember, aki vállalkozóként végez gyakorlati restaurálást, ha megszűnnek a közgyűjteményi műhelyek? Hol szereznek majd a jövő restaurátorai gyakorlati tudást? Ha egy közgyűjtemény a saját szakmaiságának igazolására tart fenn műhelyt, restaurátor státuszt, akkor érdemes figyelembe vennie annak szakmai véleményét „a nem azért fizetem, hogy ellentmondjon” helyett. A magasan képzett restaurátor legyen kompetens partner a gyűjtemény állományvédelmi döntéseinél.

A hagyományos íráshordozók a tárgyi-szellemi kultúra képviselői, megőrzésük a kulturális örökségvédelem feladata, meg a közgyűjteményeké és a restaurátoroké. Nem mindent és nem mindenáron kell restaurálni, értékalapú szemlélettel, a fenntartóval egyeztetve áll össze a fontossági sorrend.

A kulturális érték nem lehet pénzkérdés. A hason pedig mindenkié.

Fólió méretű kódexlap felvarrása fűzőállványon